

ЛЕКЦІЯ 11

ХАРАКТЕР СУЧАСНИХ ВІЙН

На рубежі XIX-XX століть війна – це не тільки політичне, а й суспільне явище. В першу чергу воно пов'язане з суттєвою зміною характеру відносин між державами і націями та переходом від застосування ненасильницьких форм і способів боротьби (чи вирішення протиріч) до прямого застосування зброї. Війна є найбільш гострою формою прямого політичного протистояння ворогуючих сторін. Головний засіб ведення війни – збройні сили та інші військові формування. Але разом з тим, на війні використовуються й інші форми боротьби, в тому числі й терористична діяльність на території суперника.

Звичайно, що хід і результат війни, а також форми і способи її ведення залежать від економічних можливостей воюючих сторін, їх наукового та технічного рівня розвитку, морального духу народу та армії, військової могутності збройних сил та багатьох інших факторів. На думку австралійського історика Дж. Блейні "війни не починаються, якщо воюючі нації досягають згоди в оцінці своєї відносної могутності, і виникають в тому випадку, коли втягнуті у конфлікт нації розходяться в цих оцінках". Він вважає, що "війна сама по собі – це спір щодо результатів виміру могутності, мир... означає тверду згоду з результатами виміру". Існує сім факторів, за якими традиційно дають судження про державну могутність і за якими вона порівнюється з могутністю інших держав. Якщо якийсь загальний показник могутності однієї нації перевищує противника, а з іншого боку, вірогідний противник теж вважає, що він є сильнішою державою, вірогідність виникнення війни досить висока.

Для другої половини XX ст. притаманне стрімке розширення й поглиблення військово-теоретичної проблематики. Після закінчення Другої світової війни традиційні підходи тривалий час продовжували зберігати свою роль, місце й значення в загальній системі знань про війну (збройний конфлікт), отже політологічні концепції утримували домінуючі позиції.

На зламі тисячоліть універсальні політологічні концепції (ліберальні та реалістичні) зазнали якісного переосмислення з огляду бурхливого розвитку часткових політологічних теорій, появи фундаментальних емпіричних напрацювань в галузі національної безпеки і оборони. Відбулася подальша диференціація предмету й напрямків дослідження, з'явилися міждисциплінарні, крос-культурні та інші проекти. Це ще більш ускладнило завдання зведення феноменологічного різноманіття складових практики збройної боротьби до науково коректної теорії.

Міжнародне співтовариство все більше розходилося в розумінні усталених та нових понять й категорій військової науки відповідно до світоглядних позицій, специфіки шкіл досліджень. Отже, висунуте на порядок денний завдання розвитку методології системних досліджень стосовно оборонних питань, виявилось нереалізованим, чому значною мірою сприяли надзвичайна динамічність, багатофакторність, складна

взаємодія всіх елементів національної, регіональної, глобальної воєнної безпеки. Воєнні теоретики не встигали за практикою збройної боротьби, вони були змушені нестільки передбачати майбутній перебіг подій, скільки констатувати й узагальнювати минулий та поточний досвід. На противагу вимогам життя, тривалий період здійснювалися спроби виведення емпіричних законів (універсальних або лише ймовірнісних), які б фактично пояснювалися теоріями. Останні, в свою чергу, повинні були посылатися на структури або процеси в об'єктах аналізу, відтворюючи логіку намагання дати пояснення фундаментальним причинам, які лежать в основі емпіричних феноменів, напрацювати певні теоретичні принципи. Такий шлях виявився хибним й не приніс дієвих результатів. З іншого боку, з'явилося багато теорій, у яких, навпаки, сконцентрована увага на виведенні внутрішніх принципів без їх емпіричного підтвердження. Однак вони також були нездатні впоратися з динамізмом появи нових викликів, ризиків, небезпек та загроз. Не випадково, що серед критиків, зокрема, різнорівневого аналізу популярності набула школа "наукового реалізму", найбільш відомими представниками якої в галузі міжнародних відносин вважаються А. Вендт (1987 р.) та Д. Десслер (1991 р.), які обстоюють твердження Д. Юма та І. Канта про неможливість отримання істинного знання причин. Спроба вийти з методологічного глухого кута призвела до появи цивілізаційних теорій воєн (воєнних конфліктів), де місце держави (коаліцій держав) заступила більш широка соціальна спільнота за географічнокультурно-релігійною ознакою чи головним способом виробництва. Вражаючі технологічні досягнення, в тому числі в озброєнні, військовій техніці, призвели до появи цілої групи технократичних теорій насильницьких конфліктів, де особливий наголос робився на класифікації інструментів збройної боротьби. Проте всі вони мали схожі недоліки, обмеженість й неповноту критеріїв аналізу, ігнорування інших важливих факторів соціально-політичної, духовно-культурної взаємодії.

Події в Югославії, Афганістані, Іраку та інші військові конфлікти знову привернули увагу до цих проблем, примушують осмислювати характер війн майбутнього. У сучасній науковій літературі можна зустріти різне трактування терміна «характер війни». Так П. Казарін, наприклад, під характером війни розуміє сукупність показників, властивостей, особливостей і рис, що розкривають її військово-політичний, військово-економічний, власне військовий (стратегічний) зміст і зміст інформаційного протиборства.

В. Орехов, та С. Чекінов під характером війни розуміють сукупність найбільш значимих рис, властивостей й особливостей, що докладно розкривають її військово-політичну й стратегічну сторони. При цьому військово-політична сторона війни включає визначення змісту таких елементів: причини війни та характер військових загроз, що передують війні, ймовірні супротивники та їхні політичні цілі, ставлення до війни народу й армії.

Стратегічна сторона війни складається з таких структурних елементів: масштаб і розмах війни, зброя, що застосовується, стратегічна мета та завдання протиборчих сторін, способи розв'язання війни, форми й способи ведення воєнних дій, особливості збройної боротьби, погляди на періодизацію війни, а також можлива тривалість війни та очікувані наслідки.

Отже, у сучасному розумінні характер війни – сукупність показників, властивостей, особливостей і рис, що розкривають її різні сутнісні сторони.

У наш час при прогнозуванні характеру можливих війн військові вчені відзначають зростаючу роль «несилових» форм боротьби: економічної, ідеологічної, психологічної тощо, а також інформаційної «війни» (згідно американської термінології), що тією чи іншою мірою притаманне практично всім перерахованим формам. Проте, основною формою боротьби була і залишається збройна боротьба.

Збройна боротьба – основний вид протиборства у війнах, військових конфліктах із застосуванням сил і засобів ведення воєнних дій у різних масштабах. А характер, масштаби та способи збройної боротьби значною мірою залежать від засобів її ведення.

Нові технологічні досягнення, втілені в ударних та оборонних авіаційних, ракетних та космічних системах озброєння та в поєднанні з новими стратегічними та оперативними концепціями фундаментально змінюють характер і зміст збройної боротьби, погляди на будівництво збройних сил.

У зміні характеру збройної боротьби, як свідчить досвід війн та конфліктів кінця ХХ – початку ХХІ століття, спостерігаються й проявляються такі характерні риси.

Неухильно підвищується питома вага військ, сил і засобів, що діють у повітряно-космічній сфері, стосовно дій в інших сферах збройної боротьби.

Наочно це можна підтвердити прикладами з досвіду операції "Буря в пустелі" і кампанії в Югославії.

Так, повітряна кампанія в Іраку 1991 року проводилася протягом 38 діб, тривалість наземної фази операції склала всього чотири доби. В ході 78-добової повітряної наступальної кампанії в Югославії угрупованню збройних сил США та НАТО вдалося досягти практично всіх намічених цілей без участі сухопутного угруповання військ.

Переміщення епіцентру збройної боротьби в повітряно-космічну сферу, на нашу думку, визначено її особливими положенням і властивостями: по-перше, за своїми просторовими параметрами вона безмежна, а стосовно інших сфер має пануюче положення; по-друге, фізичні властивості повітряно-космічної сфери мінімально впливають на переміщення матеріальних тіл та поширення електромагнітної енергії, що дозволяє досягати високу швидкість та значну дальність польоту, передачі інформації та енергії. У зв'язку із цим змінюються просторові характеристики війни. Воєнні дії набувають усе більшого об'ємного

(тривимірною) виміру. Зусилля в таких діях перерозподіляються на користь «вертикальної»(повітряно-космічної) складової.

Така тенденція пов'язана зі збільшенням дальності застосування високоточної зброї та можливістю ефективного його використання для нанесення ударів по об'єктах, що знаходяться в глибокому тилу конфронтуючої сторони. При цьому, з одного боку, війна набуває глобального масштабу, що зумовлено міжконтинентальною досяжністю засобів поразки, широким використанням космічних систем (розвідки, зв'язку, навігації, керування), переносом головних подій воєнних дій у повітряно-космічну сферу.

З іншого боку, цілі війни досягаються вирішенням низки завдань на локальному рівні, наприклад адресними ударами високоточної зброї по найважливішим об'єктам супротивника.

Театри воєнних дій, або зони відповідальності, нарізані за географічним принципом, втрачають свою значимість, оскільки все більший вплив на результат операцій (бойових дій) здійснює застосування сил і засобів, що дислокуються поза межами театрів воєнних дій.

Змінюються тимчасові параметри війни. Це проявляється, по-перше, у скороченні часу на підготовку до бойових дій (використання мобільних сил і сил негайного (швидкого) реагування, здатних вирішувати завдання без від мобілізування; по-друге, у швидкоплинності воєнних дій, що припускає збір, обробку й використання інформації про супротивника та про свої війська у реальному або близькому до реального масштабі часу та застосування високошвидкісних засобів та систем озброєння.

Війна набуває якісно нову складову – інформаційну. Це пов'язане з появою систем озброєння, заснованих на широкому використанні можливостей інформаційних технологій: розвідувально-ударних комплексів, високоточної зброї, зброї на нових фізичних принципах, швидкодіючих систем розвідки, зв'язку та управління, ефективних засобів радіоелектронної боротьби тощо. Інформаційні технології розглядаються провідними країнами світу як основа революційних змін у збройних силах. Можна стверджувати, що досягнення стратегічних цілей у війнах ХХІ століття буде неможливо без завоювання інформаційної переваги над супротивником.

Змінюються умови досягнення перемоги у війні.

У військовій теорії та практиці розвинених у військовому плані держав домінуючим стає принцип досягнення військово-політичних цілей війни та збройного конфлікту при мінімальних людських та матеріальних втратах. Відповідно до цього принципу воєнні дії спрямовуються не на захоплення території та знищення живої сили супротивника, а насамперед на підірив його волі та здатності до опору, примус до миру на умовах, що нав'язуються. При цьому удари спрямовуються, в першу чергу, на найважливіші об'єкти військово-економічного потенціалу, державного та військового управління, забезпечення життєдіяльності населення та військ супротивника. Першочерговими військовими об'єктами по яких ударів є

розвідувальні, інформаційні й керуючі засоби, засоби ППО, сили й засоби відповідного удару.

У війнах та збройних конфліктах ХХІ століття максимально широко використовуватимуться сили та засоби повітряно-космічного нападу, далекої вогневої та електронної поразки. Фахівці зазначають, що у зв'язку із цим змінюватиметься послідовність дій угруповань військ збройних сил розвинених країн:

- по-перше, спочатку здійснюватиметься ведення інформаційної "війни" з метою завоювання інформаційної переваги над супротивником у комплексі із застосуванням економічних, політичних, юридичних та інших невійськових заходів;
- по-друге, внаслідок успіху інформаційної "війни" здійснюватиметься повітряні (у майбутньому повітряно-космічні) наступальні операції, основу яких становлять масові авіаційно-ракетні удари. Вони наносяться по ключових елементах системи державного та військового управління конфронтуючої сторони, її найважливішим економічним об'єктам, угрупованням військ;
- по-третє, після досягнення цілей повітряно-наступальної операції (кампанії) можуть бути розпочати операції наземними угрупованнями військ. У той же час аналіз ходу бойових дій у березні 2003 року в Іраку свідчить, що наземні угруповання військ (сухопутні війська, морська піхота) США та союзників вступили в бій з іракською армією практично одночасно з початком повітряної операції. Це стало можливим лише завдяки тому, що іракські повітряні сили та засоби протиповітряної оборони практично не діяли. У цих умовах було ухвалено рішення про проведення повітряно-наземної операції.

У цілому можна відзначити, що сили й засоби повітряно-космічного нападу та оборони стають найважливішим засобом універсального призначення, основною зброєю війн ХХІ століття, особливо в початковий період війни. Вони здатні самостійно вирішувати у військових конфліктах не лише оперативно-тактичні та оперативні, але і найважливіші оперативно-стратегічні та стратегічні завдання, навіть при застосуванні лише звичайних засобів поразки. Ним притаманні такі властивості, як висока бойова готовність, мобільність, прихованість підготовки до застосування, велика дальність та швидкість дії.

Активне використання повітряно-космічного простору у військових цілях може забезпечити: одержання повної та достовірної інформації про супротивника в масштабі часу, близькому до реального, та оперативне доведення такої інформації до всіх органів управління та елементів військ (сил); розгортання сил та систем зброї, що сприяють досягненню військових цілей у конфліктах низької інтенсивності з мінімальними втратами та мінімальними збитками для цивільного населення і навколишнього середовища; контроль використання іншими країнами повітряного й космічного простору, а також акваторій океанів та морів; захист

національної території та розгорнутих угруповань військ від зброї масової поразки.

Удосконалюються характеристики засобів нападу, які в найближчому майбутньому зможуть діяти в повітряному та космічному просторі. До таких нових перспективних засобів належать балістичні та аеробалістичні ракети, гіперзвукові крилаті ракети, гіперзвукові літаки, повітряно-космічні літаки тощо.

Відповідно змінюються вимоги до системи оборони від ударів сил та засобів повітряно-космічного нападу. Така система, навіть за умов звичайної війни, повинна бути комплексною – протилітаковою, протиракетною та протикосмічною, тобто обороною повітряно-космічною.

Зростають вимоги до централізації та якості керування силами та засобами. Це визначається глобальним характером боротьби та підвищеною динамікою дій на суші, морі і особливо, у повітряно-космічній сфері. Перспективні системи керування військами та зброєю сьогодні створюються на основі нових інформаційних технологій, що забезпечує багаторазове збільшення можливостей з керування діями різнорідних сил та засобів, розосереджених на значних відстанях один від одного та від місця їх безпосереднього бойового застосування, значне скорочення циклу керування та надійний захист від удару супротивника. Крім того, зміни в характері збройної боротьби у війнах та збройних конфліктах початку ХХІ століття призводять до фундаментальних змін основних положень військової стратегії й оперативного мистецтва.

Після воєн у зоні Перської затоки (1991, 1996, 1998, 2003 р.), в Югославії (березень – червень 1999 р.), а також в ході проведення військової операції в

Афганістані восени – узимку 2001 р. стало зрозуміло, що США та інші країни союзу НАТО рішуче переходять до воєн нового покоління, до війн майбутнього – безконтактних воєн. Створюється і приймається масово озброєння практично нова зброя, що не має аналогів. Така зброя не тільки замінює стару, але й цілком змінює характер збройної боротьби та самої війни. В безконтактній війні (війні майбутнього) змінюються форми і способи збройної боротьби і виникають нові принципи військового мистецтва. У промислово розвинутих країнах Заходу активно формується матеріальна військово-технічна база воєн ХХІ ст., основу якої складають високі наукомісткі технології.

На сучасному етапі військова теорія розробляє і досліджує, а військова практика інтенсивно перевіряє концепції війн чергового, шостого покоління.

Це дійсно нове покоління безконтактних війн, пов'язане зі ступенем розвиненості держав, і воно суттєво відрізняється від попередніх контактних війн четвертого покоління і безконтактного п'ятого. У війнах нового, шостого покоління вирішальна роль приділятиметься вже не кількості сухопутних військ, не ядерній, а високоточній звичайній

ударній і оборонній зброї та зброї на нових фізичних принципах, інформаційній зброї.

Війни цього покоління кардинально відрізняться від попередніх ще і тим, що вся могутність агресора буде функціонально спрямована лише на безумовну поразку об'єктів економіки супротивника шляхом одночасного нанесення наймогутніших інформаційних ударів і масованих ударів непілотованої високоточної зброї різного базування. Почнуть поступово витіснятися, точніше відмирати разом з контактними війнами нинішні численні військові формування сухопутних військ, і остаточно знеціняться не тільки ядерна зброя, але й звичайні збройні сили, що містять кілька видів військ відповідно до сфер їхнього застосування (суша, повітря, море).

Військові вчені зазначають, що масоване застосування звичайної високоточної зброї безконтактним способом по військовим об'єктам, об'єктам економіки держав, що знаходяться на міжконтинентальній дальності від супротивника, здатне паралізувати життєдіяльність будь-якої держави в будь-якому регіоні світу, а при руйнуванні вогне-, вибухо-, хімічно-, радіаційно- та інших потенційно небезпечних об'єктів – викликати екологічні катастрофи планетарного масштабу. Взаємні вогневі та інші види впливу воюючих сторін, головним чином на економічний потенціал, набудуть міжконтинентальних стратегічних масштабів. Буде потрібно завчасно організовувати і безупинно здійснювати відповідні заходи не тільки з надійної оборони в загальній системі повітряно-космічної оборони країни, але й з ефективного персонального захисту кожного конкретного об'єкта економіки. І якщо така війна все таки почнеться, то в ході її сторона, що має на озброєнні велику кількість високоточних засобів та могутній розвідувально-інформаційний ресурс, безумовно, буде прагнути наносити удари по об'єктах економіки супротивника, зв'язаних з імовірністю виникнення катастрофічних наслідків за рахунок вторинних факторів. Неодмінно будуть нанесені масовані і вибіркові, адресні удари, насамперед, по засобах відповідного удару (за винятком ракетно-ядерних засобів), по найважливішим ключовим, але техногеннонебезпечним об'єктам економіки на всій території супротивника, оскільки тільки таким шляхом можна швидко й ефективно домогтися стратегічних результатів і перемоги в цілому.